

УДК 349.41

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2020.3.6>

Носік В.В.,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
завідувач кафедри земельного та аграрного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-3483-4575

Саркісова Т.Б.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-7850-0484

ДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИЧНІ МОДЕЛІ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

TO THE ISSUE ON THE LEGAL APPROACHES TO QUANTIFYING DAMAGES CAUSED BY THE VIOLATION OF THE LEGAL REGIME OF RECREATIONAL LANDS

Стаття присвячена дослідженню можливих та ефективних напрямів вирішення проблеми відшкодування шкоди, заподіяної порушенням правового режиму земель рекреаційного призначення, аналізуються форми і способи компенсації збитків крізь призму вже наявної практики їх застосування, формуються методологічно точні правові моделі визначення розміру заподіяної шкоди для кваліфікації протиправних діянь та компенсації збитків.

У статті міститься застереження щодо сумнівності наявних у практиці застосування земельного законодавства підходів до визначення розмірів шкоди чи матеріальних збитків або 1) шляхом обрахування необхідних затрат на відновлення права територіальної громади або держави на землі чи частину земель рекреаційного призначення, чи 2) застосування оціночного підходу до визначення розміру шкоди як різниці між первісною і поточною ринковою вартістю таких земель.

Зазначається, що в процесі правозастосування слід вибирати такі правові моделі оцінки та розрахунку заподіяної шкоди, які враховуватимуть особливості правового режиму земель рекреаційного призначення, а також наявні в доктрині підходи до виділення екологічної та економічної складових частин шкоди.

На основі проведеного дослідження сформульовано три правові підходи до визначення розміру шкоди, заподіяної суспільно шкідливими діяннями, що порушують цільове призначення земель рекреаційного призначення: 1) визначення розміру шкоди відповідно до затвердженої Кабінетом Міністрів України спеціальної Методики розрахунку шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, їх використання не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву без спеціального дозволу; 2) визначення розміру матеріальної і моральної шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне для життя і здоров'я довкілля шляхом використання земельної ділянки не за цільовим призначенням; 3) визначення розміру екологічної шкоди, заподіяної окремим об'єктам навколишнього природного середовища, що розташовані на земельній ділянці рекреаційного призначення відповідно до чинного екологічного законодавства.

Ключові слова: *землі рекреаційного призначення, нецільове використання, відшкодування шкоди, земельне правопорушення, розмір збитків.*

The article is devoted, firstly, to conduct a research on the effective and relevant solutions to the compensation damage issue caused by the infringements of recreational lands' legal regime, secondly, to analyze the forms and ways of redress while taking into account the existing law enforcement, at least, to formulate methodologically correct legal models of determination the amount of the damages in order to qualify illegal actions and loss reimbursement.

It is underlined in the paper the necessity to choose the legal models of loss assessment and loss reimbursement which must assume the peculiarities concerning the lands of recreational purpose.

It is mentioned in the article the necessity to avoid the applying of existing in the law enforcement practice approaches in determination the amount of the damages through 1) the expenses for renovation of the land rights belonged to the municipal community or the state or 2) applying the assessment approach for counting the amount of damages as the gap between the initial and the current commercial costs of the lands of recreational purpose.

The provided scientific research shows that there are three legal approaches to quantifying damages caused by violation of the use and protection the lands of recreational purpose: 1) determination the damage size according to the approved

by the Cabinet of Ministers of Ukraine Methodology to quantifying damages caused by unauthorized land using, misusing lands' designated purpose and removal soil without permission; 2) quantifying pecuniary and non-pecuniary damage inflicted by violation the right for the environment that is safe for life and health arising from misusing lands' recreational purpose; 3) assessment of ecological damages according to the special ecological legislation.

Key words: lands of recreational purpose, infringements of lands' designated use, compensation for damage, land wrongdoings, quantifying damage.

Постановка проблеми. Землі рекреаційного призначення є самостійними об'єктами земельних правовідносин, які можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності, використовуватися необмеженою кількістю осіб на праві загального землеприродокористування, у їхніх межах можливе функціонування сукупності природних, природно-соціальних умов і процесів та природно-антропогенних комплексів, придатних для туризму, спорту та організації відпочинку людей.

І хоча законодавець виокремлює таку категорію земель дещо плутано через перелік об'єктів рекреаційного призначення, що розташовуються на таких землях (ст. 51 Земельного кодексу України, далі – ЗК України) [2], основним критерієм її виділення є мета використання – реалізація громадянами права рекреаційного природокористування. Тому за приписами ст. 52 ЗК України [2] на землях рекреаційного призначення забороняється будь-яка діяльність, яка перешкоджає або може перешкодити їх використанню за призначенням, тобто для забезпечення відпочинку та оздоровлення населення.

Водночас нині поширюється практика розміщення на землях рекреаційного призначення об'єктів, які не мають жодного відношення до об'єктів рекреації або «камуфлюються» під них (наприклад, т.зв. рекреаційні комплекси з апартаментами, які де-юре вважаються приміщеннями не призначеними для постійного місця проживання, де-факто ж використовуються як житло тощо), що, своєю чергою, заподіює істотної шкоди суспільним інтересам, інтересам територіальних громад та Українського народу загалом [9].

Такі порушення кваліфікуються правоохоронними органами, як порушення правового режиму земель рекреаційного призначення та є підставою притягнення до юридичної відповідальності. Одним із ключових та актуальних питань у цьому процесі постає питання ефективних юридичних моделей відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок протиправних рішень, дій чи бездіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню правового режиму земель рекреаційного призначення присвячені роботи В.І. Андрейцева, А.Г. Бобкової, А.П. Гетьмана, І.І. Каракаша, І.О. Костяшкіна, М.В. Краснової, А.М. Мірошниченка, В.В. Носіка, М.В. Шульги та інших учених, у тому числі було захищено низку дисертаційних робіт: «Правовое обеспечение рекреационной деятельности» (А.Г. Бобкова, 2000 р.) [7], «Правове регулювання використання та охорони земель

рекреаційного призначення» (Н.І. Палій, 2010 р.) [10], «Правовий режим земель рекреаційного призначення» (М.М. Скляр, 2012 р.) [15].

Не меншої уваги в правовій доктрині приділено питанням відшкодування збитків та компенсації шкоди як у загальнотеоретичному, так і галузевому плані. Серед спеціальних досліджень проблем відшкодування збитків за земельним законодавством України слід виділити роботи Х.А. Джавадова, А.Ф. Черногуз, Ю.Т. Рушинець [13] тощо, в доктрині екологічного права зазначені питання розглядалися у роботах В.Д. Басай, М.В. Краснової [8], М.В. Титової, Л.П. Решетник та ін.

Незважаючи на значну наукову активність, чимало проблем у сфері використання та охорони земель такої категорії залишаються не досить дослідженими, що викликає проблеми в процесі правозастосування. Однією з таких є проблема застосування заходів юридичної відповідальності, зокрема питання компенсації збитків, заподіяних внаслідок протиправних діянь на земельних ділянках рекреаційного призначення.

Тому **метою** цієї статті є пошук можливих та ефективних напрямів вирішення проблеми відшкодування шкоди, заподіяної порушенням правового режиму земель рекреаційного призначення, аналіз форм і способів компенсації збитків крізь призму вже наявної практики їх застосування, формулювання найбільш прийнятних та методологічно правильних правових моделей визначення розміру заподіяної шкоди для кваліфікації протиправних діянь та компенсації збитків.

Виклад основного матеріалу. Земельні спори, пов'язані із відшкодуванням шкоди, є однією з найпоширеніших категорій справ, що пояснюється широким колом підстав виникнення зобов'язання з відшкодування та зважаючи на компенсаційну, правовідновлювальну функцію, яку виконує інститут відшкодування шкоди.

Проведений аналіз судової практики розгляду спорів, де підставою відшкодування збитків власникам землі чи землекористувачам є вчинене правопорушення, дає змогу констатувати, що задоволення позовних вимог щодо відшкодування заподіяної шкоди прямо залежить від доведення факту її заподіяння [17–21]. У тому разі, коли шкоду не буде доведено відповідно до норм процесуального законодавства, не буде і можливості вести мову про її наявність, тобто вона не набуває юридичного, правового значення, а залишається поняттям економічним. Для суду відсутність доказів розміру збитків,

по суті, рівнозначна відсутності шкоди. Тому вкрай важливим є правильне та обґрунтоване визначення розміру шкоди, ретельне документування негативних наслідків правопорушення, а також заходів, що застосовувались до мінімізації розміру шкоди, ліквідації наслідків земельного порушення, всіх витрат, понесених у зв'язку з цими заходами.

Визначення розміру майнової та іншої шкоди, заподіяної у сфері земельних відносин, неможливе без урахування функціонального призначення земель окремих категорій у природі, економіці, суспільстві, зокрема й земель рекреаційного та оздоровчого призначення, а також закріплених у чинному земельному, екологічному, містобудівному законодавстві особливостей правового режиму земель цих категорій.

При цьому визначення розміру шкоди у справах про злочини у сфері земельних та поєднаних з ними інших відносин (майнових, екологічних тощо) має базуватися на методологічних і теоретичних засадах розуміння юридичної природи шкоди, її видів, а також підстав, умов, способів її визначення та форм відшкодування відповідно до Конституції України [1], норм цивільного, земельного, екологічного та іншого законодавства України з урахуванням судової практики у справах про відшкодування майнової та іншої шкоди.

У правовій доктрині шкоду, спричинену земельним правопорушенням, можна розглядати в цивільно-правовому аспекті як майнові втрати суб'єктів землекористування [11, с. 17], так і в більш широкому – соціальному. У зв'язку з цим у доктрині екологічного та земельного права сформувався підхід, за яким шкода, заподіяна правопорушенням, за своїм характером може бути економічною та екологічною [12].

У загальнотеоретичному розумінні «шкода» (від польськ. *skoda*, від давньонім. *scado* – втрата, збиток) – це зменшення або знищення майнової, немайнової чи іншої сфери потерпілого [16, с. 110–111], одна з необхідних умов цивільно-правової відповідальності, санкція у формі відшкодування збитків.

У доктрині екологічного права екологічну шкоду пропонується розглядати як погіршення стану навколишнього природного середовища, природних ресурсів та комплексів, інших природних об'єктів внаслідок порушення правових екологічних вимог, зменшення або знищення при цьому екологічних майнових чи екологічних немайнових прав та благ, що охороняються нормами екологічного законодавства, включаючи життя і здоров'я людини, майно фізичних і юридичних осіб. Основними складовими елементами екологічної шкоди можуть виступати: реальні збитки, додаткові втрати, упущена вигода (неодержані доходи) та моральна шкода [8, с. 52–98].

З огляду на особливості правового режиму земель рекреаційного та оздоровчого призначення, а

також наявні у доктринах земельного, екологічного права науково-теоретичні висновки та виходячи із закріплених у нормах цивільного, земельного, екологічного законодавства положень щодо відшкодування шкоди у земельних відносинах, видається за доцільне в процесі правозастосування вибирати такі можливі і допустимі правові моделі (підходи, позиції) оцінки та розрахунку заподіяної шкоди, які базуються виключно на законах та інших нормативно-правових актах, а також застосовуються у судовій практиці щодо наявності складу правопорушення, визначення виду шкоди, дійсності і реальності шкоди для потерпілого, обрахування розміру заподіяних збитків, упущеної вигоди чи втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва, моральної шкоди, відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля тощо.

У цьому зв'язку видаються сумнівними наявні у практиці застосування земельного законодавства підходи до визначення розмірів шкоди чи матеріальних збитків або 1) шляхом обрахування необхідних затрат на відновлення права територіальної громади на землі чи частину земель рекреаційного призначення, чи 2) застосування оціночного підходу до визначення розміру шкоди як різниці між первісною і поточною ринковою вартістю таких земель. Це пояснюється таким.

Визначення розміру шкоди чи матеріальних збитків шляхом обрахування необхідних затрат на відновлення права територіальної громади на рекреаційні землі чи їх частину у реальній дійсності не можуть бути спрямовані на відновлення функціонального призначення таких земель чи на освоєння нових земель за таким цільовим призначенням. У таких випадках може йтися лише про відшкодування заподіяної територіальній громаді шкоди у вигляді не одержаних доходів від використання суб'єктами господарювання таких земель для рекреаційних потреб, зменшення надходжень до місцевого бюджету за умови, якщо така діяльність справді мала місце до незаконної забудови таких земель.

Застосування ж оціночного підходу до визначення розміру шкоди як різниці між первісною і поточною ринковою вартістю таких земель також не враховує вимог чинного цивільного, земельного законодавства, судової практики щодо реальності або ж дійсності заподіяних збитків чи упущеної вигоди або ж іншої шкоди. За Законом України «Про оцінку земель» [5] проведення експертної грошової оцінки земель передбачає визначення вартості земельних ділянок та прав на них, тобто еквіваленту цінності земельної ділянки, вираженого у ймовірній сумі грошей, які може одержати продавець у разі відчуження ділянок чи прав на них у власність чи надання у користування суб'єктам господарювання відповідно до цільового і функціонального використання таких

земель. Отже, різниця між первісною і поточною вартістю земельних ділянок є лише розрахунковою вірогідною величиною, яка не може інкримінуватися тим чи іншим особам як майнова шкода і розглядається як кваліфікуюча ознака злочину.

Сказане підтверджується й судовою практикою у справах про відшкодування шкоди у земельних відносинах, за якими суди виходять з того, що розрахунки упущеної вигоди не можуть бути теоретичними, і реальність отримання заявленої в позові суми як прибутку має бути обґрунтованою. Позивач повинен довести, що він міг і повинен був отримати визначені доходи, і тільки неправомірні дії відповідача стали єдиною і достатньою причиною, яка позбавила його можливості отримати прибуток. Вимоги позивача про стягнення упущеної вигоди не можуть бути теоретичними, побудованими на можливих очікуванні отримання певного доходу та не підтвержені відповідними документами, що свідчили б про конкретний розмір прибутку, який міг би і повинен був отримати позивач, якщо б відповідач не здійснював протиправні дії [19]. Подібна позиція висловлена і в Оглядовому листі Вищого господарського суду України від 14 січня 2014 р. № 01-06/20/2014 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства у справах, в яких заявлено вимоги про відшкодування збитків» [18] (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку ВГСУ, пред'явлення вимоги про відшкодування неодержаних доходів (упущеної вигоди) покладає на кредитора обов'язок довести, що ці доходи (вигода) не є абстрактними, а справді були б ним отримані).

З урахуванням вищевикладеного, керуючись нормами ст. 156–157 ЗК України [2], а також нормами ЦК України видається за можливе, допустиме і водночас нормативно забезпечене використання юридичної моделі (правової позиції) визначення розміру заподіяної шкоди, яка пов'язується з кваліфікацією суспільно небезпечного діяння щодо зміни цільового призначення земель рекреаційного чи оздоровчого призначення, передбачений у Постанові Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р. № 284 «Про затвердження порядку визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам» та у Постанові Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963 «Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу» (далі – Методика) з урахуванням змін і доповнень, внесених до цих нормативних актів [6].

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 року № 800 були внесені зміни до Методики, які передбачили збільшення показників

середньорічного доходу від використання земель за цільовим призначенням, середньорічного додаткового доходу, отриманого внаслідок фактичного використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, які використовуються під час обрахунку розміру зазначеної шкоди. Це, своєю чергою, наблизило їх до сучасного рівня дохідності від використання земель із відповідною якістю, місцем розташування та цільовим призначенням, та підвищує розмір відповідальності у вигляді обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду.

Зокрема, п. 5 Методики [6] передбачає формулу (3) визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок використання земельної ділянки не за цільовим призначенням:

$$\text{Шц} = \text{Пн} \times 0,33 \times (\text{Нп} + \text{Нф} \times \text{Кр}) \times \text{Ко} \times \text{Кі},$$

де Шц – розмір шкоди, заподіяної внаслідок використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, гривень;

Пн – площа земельної ділянки, яка використовується не за цільовим призначенням, гектарів;

0,33 – коефіцієнт для врахування частки середньорічного доходу, що перерозподіляється через державний та місцеві бюджети;

Нп та Кі – мають таке саме значення, як у формулі (1);

Нф – середньорічний додатковий дохід, отриманий внаслідок фактичного використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, визначений у додатку 8;

Кр – коефіцієнт, що застосовується для врахування регіональної відмінності формування середньорічного доходу, отриманого від фактичного використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, визначений у додатку 9;

Ко – коефіцієнт, що застосовується для врахування природоохоронної цінності, наявності обмежень (обтяжень), які зумовлюють особливий режим використання земельної ділянки, визначений у додатку 10.

З огляду на функціональне призначення земель рекреаційного призначення не лише як просторового операційного базису для задоволення потреб жителів територіальної громади у відпочинку, туризмі, спорті, а й як складового елемента екологічної системи, у разі порушення правового режиму використання земельних ділянок шляхом протиправної суспільно небезпечної діяльності щодо протиправної зміни цільового призначення земель може бути застосовано також і юридичну модель відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права жителів територіальної громади на безпечне для життя і здоров'я довкілля відповідно до ст. 50 Конституції України [1].

З огляду на те, що застосування цієї норми Основного Закону України у судовій практиці лише розпочинається і поки що відсутні правові позиції ВС у

таких справах, видається за доцільне використовувати юридичну модель визначення і відшкодування екологічної шкоди відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4] та інших норм екологічного законодавства. Зазначене є особливо актуальним у зв'язку із тим, що землі рекреаційного призначення можуть входити до складу природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні: рекреаційних, лікувально-оздоровчих та курортних зон, об'єктів природно-заповідного фонду тощо (Розділ XII Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4]).

Застосування такого підходу до визначення екологічної шкоди передбачає обрахування розміру шкоди, пов'язаної, наприклад, з незаконною вирубкою дерев, чагарників, лісових насаджень, забрудненням, засміченням водних об'єктів, пошкодженнями об'єктів рослинного і тваринного світу, забрудненням атмосферного повітря тощо, а відшкодування втрат лісогосподарського виробництва відповідно до ст. 207–209 ЗК України [2].

Висновки. Резюмуючи викладене, можна стверджувати про існування трьох правових підходів до визначення розміру шкоди, заподіяної суспільно небезпечними діями, спрямованими на забудову земель рекреаційного та оздоровчого призначення.

Перший підхід передбачає визначення розміру шкоди відповідно до затвердженої Кабінетом Міністрів України спеціальної Методики розрахунку шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, їх використання не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву без спеціального дозволу.

Другий правовий підхід передбачає визначення розміру матеріальної і моральної шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне для життя і здоров'я довкілля шляхом незаконної зміни цільового призначення земель рекреаційного чи оздоровчого призначення.

Третій правовий підхід передбачає визначення розміру екологічної шкоди, заподіяної об'єктам навколишнього природного середовища, відповідно до чинного екологічного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.12.2020).
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 11.12.2020).
3. Про мораторій на зміну цільового призначення окремих земельних ділянок рекреаційного призначення в містах та інших населених пунктах» : Закон України від 17 березня 2011 року № 3159-VI. Дата оновлення: 21.03.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3159-17#Text> (дата звернення: 11.12.2020).
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 11.12.2020).
5. Про оцінку земель : Закон України від 11 грудня 2003 року № 1378-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> (дата звернення: 11.12.2020).
6. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963-2007-п. Дата оновлення: 17.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.12.2020).
7. Бобкова А.Г. Правове забезпечення рекреаційної діяльності. Донецьк, 2000. 308 с.
8. Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ, 2008. 439 с.
9. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
10. Палій Н.І. Правове регулювання використання та охорони земель рекреаційного призначення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Одеса, 2010. 224 с.
11. Розовский Б.Г. Правовое стимулирование рационального природопользования. Киев, 1981. С. 17.
12. Петров В.В. Экология и право. Москва, 1981. 224 с.; Шемшученко Ю.С., Мунтян В.Л., Розовский Б.Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. Киев, 1978. 279 с.
13. Рушинець Ю.Т. Відшкодування заподіяних збитків як спосіб захисту прав на земельні ділянки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Львів, 2014. 201 с.
14. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення як підстава юридичної відповідальності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2012. 216 с.
15. Скляр М.М. Правовий режим земель рекреаційного призначення : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2012. 24 с.
16. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5. С. 110–111.
17. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. № 7. Дата оновлення: 19.03.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-04#Text> (дата звернення: 11.12.2020).
18. Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства у справах, в яких заявлено вимоги про відшкодування збитків : Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 14 січня 2014 р.

№ 01-06/20/2014. Дата оновлення: 14 січня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0020600-14#Text> (дата звернення: 11.12.2020).

19. Постанова ВГСУ від 11 червня 2014 року у справі № 5023/4983/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39252445> (дата звернення: 08.12.2020).

20. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин : Постанова Вищого господарського суду України від 17.05.2011 № 6. Дата оновлення: 10 липня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006600-11#Text> (дата звернення: 11.12.2020).

21. Постанова Верховного суду України від 18 березня 2015 року у справі № 3-18гс15. *Платформа «ЛігаЗакон»*. URL: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS150182.html (дата звернення: 08.12.2020).